گۆرانییەکانی دایکانی کورد بۆ هەڵپەڕاندنی منداڵەکانیان … رەزا شوان

گۆرانییە خۆشەکانی دایکانی کوردمان، لەگەڵ هەڵپەڕاندنی جگەرگۆشەکانیاندا، کە لە کوردەواریدا بە “ئیش ئیش”یش ناودەبرێت. ئەو گۆرانییانەن کە دایکان یا داپیرەکان یا خوشکان یا ژنانی تر، لەگەڵ هەڵپەڕاندنی منداڵەکانیاندا، یا کچەزاکان و کوڕەزاکانیاندا، لەگەڵ یاری و ختووکەدانیاندا، بە زۆریش منداڵانی تەمەن یەک ساڵان بۆ دوو ساڵان، بە دەنگێکی ناسکی پڕ لە سۆز، بە ئاوازێکی شیرین، بە رتمێکی خێرا، بە روویەکی خۆش و بە زەردەخەنەوە، بۆ منداڵە چاوگەشەکانیان دەیانڵێن.. بۆ ئەوەی بیان خافڵێنن و خۆشی و شادیش بخەنە دڵە قنجەکانیانەوە، یا کە دەگرین، بەو گۆرانییانە ژیریان دەکەنەوە.. لە هەمان کاتیشدا، هانیان دەدەن بۆ جووڵەکردن و چالاکی نواندن.

گۆرانییە کوردییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، کە تایبەتن بە منداڵان، بەشێکە لە “لای لایە”ی دایکان، بەشێکە لە فۆلکلۆری کوردی، بەشێکی رەسەنیشە لە کەلەپوور و لە کولتووری نەتەوەیی کوردیمان.

مێژووی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان لە کوردستان دا، بۆ سەردەمێکی زۆر کۆن، بۆ چەندین هەزار ساڵ پێش زاینی دەگەڕێنەوە. گەلی کوردمان لە دێر زەمانەوە خاوەنی بە سەدان گۆرانی هەڵپەڕاندنی منداڵان بووە. بەڵام بە هۆی داگیرکردنی کوردستان و دەربەدەرکردن و راگواستنەوە و وێرانکردنی کوردستان و نەهامەتییەکانی گەلەکەمان، کە داگیرکەرانی رەگەزپەرست و دڕندە بە سەریان هێناین.. بەشی هەرە زۆری ئەو گۆرانییانەمان لەبیرچوونەوە و لەناوچوون.. لەگەڵ ئەوەشدا، تا ئەمڕۆش، لە هەموو ناوچەکانی کوردستان دا، بە دیالێکتەکانی زمانی شیرینی کوردیمان، بە دەیان گۆرانی رەسەنی هەڵپەڕاندنی منداڵانمان هەیە، بە تایبەتیش لە رۆژهەڵاتی کوردستان دا.. زۆر

پێویستە کە لەسەر زاری دایکانی کوردمانەوە، لە ناوچە جیاوازە کوردستان دا، وەریان بگرین و بیان نووسینەوە.. هەر بە دەنگی دایکانیشمان، بە ڤیدیۆ و لەسەر سیدی و میمۆری تۆماریان بکەین و بە ئەرشیفیان بکەین، هەروەها لە پەرتووکێک یا زیاتردا، چاپیان

بکەین و بڵاویان بکەینەوە، تا بکەونە بەردەستی خوێنەران و دایکانی نەوەی نوێمان.. بۆ ئەوەی لە بیرچوونەوە و لە ناوچوونیش رزگاریان بکەین.. چونکە ئەم گۆرانییانەمان سامانێکی فۆلکلۆری نەتەوەییمانە.

ئەم کارەش بە کەسێک و بە دوو کەس ناکرێت.. من پێم وایە، ئەنیستیتەی کەلەپووری کوردیمان لە شاری سلێمانی، بە هاوکاری لقەکانی تریان، لە شارەکانی کوردستان دا، دەتوانن بە شێوازێکی ئەکادیمی، بە پلان و بەرنامەداڕێژراوی ئەم کارە ئەنجام بدەن. لە میانەی گەڕانی مەیدانی، بە زۆربەی ناوچەکانی کوردستان، گۆرانییە کوردییەکانمان بۆ هەڵپەڕاندنی منداڵان، بە هەموو دیالێکتەکانی زمانی کوردیمان کۆبکەنەوە.. خۆزگەی ئەوەش دەخوازم، کە چەند قوتابییەکی خوێندنی باڵای زمان و ئەدەبیاتی کوردیمان، لە زانکۆکانی کوردستان دا، ماستەرنامە و دکتۆرانامە، توێژینەوە و لێکۆڵینەوە، لەسەر ئەم گۆرانییە فۆلکلۆریانەمان بۆ منداڵان بنووسن و بڕوانامەی باڵای لێوەربگرن.
گۆرانی یەکەمین هونەرە کە مرۆڤ لە کۆنەوە تا ئەمڕۆ هەگری بووە. لە رێی گۆرانیی ئاوازدارەوە، گوزارشتی لە دڵخۆشی و لە هیواکانی و لە خۆشەویستی و خۆشییەکانی، یا لە دڵتەنگی و لە کەسەر و بێزاری و ناخۆشییەکانی ژیانی خۆی کردوون و دەکات.

هەر لە کۆنیشەوە، لە ئاهەنگ و شایی (حەوت شەو و حەوت رۆژە) ی کوردەواریدا، گۆرانی و هەڵپەڕکێ هاوشانی یەکتریبوونە، تا ئەمڕۆش شایەر و گۆرانبێژانی میللی کوردمان، بە گۆرانی و بە چەپڵەلێدان، لە شاییدا هەڵپەڕکێکەران هەڵدەپەڕێنن.
گۆرانی یەکەمین شێوەی هونەرییە کە منداڵان لە باوەشی دایکانیاندا، گوێیان لێی دەبێت و رووبەڕوویان دەبێتەوە.. چێژ و خۆشی و شادی و ئاسوودەییان پێ دەبەخشێت.

گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، لە رووخساردا، بریتین لە کۆپلەیەک هۆنراوە، یا زیاتر لە کۆپلەیەک، یا لە کورتە هۆنراوەیەکی کێش و سەرواداری سادە و سووک و ئاسان، کە بە ئاسانی بە دەنگ و ئاوازەوە دەوترێت.. هەر لە کۆنیشەوە گۆرانی و ئاواز پێکەوە گرێ دراون.. گۆرانی و ئاوازی گۆرانییەکانی منداڵان، نموونەی ئەم راستییەن.
لە ناوەڕۆکیشدا، وشەکانی هۆنراوەکانی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندن، گوزارشتن لە سۆز و لە خۆشەویستی دایکانی دلۆڤان بۆ منداڵەکانیان.. وشەکانی هۆنراوەکانی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی

منداڵان، سادەن و هیچ مەبەستێکی شاراوەیان لەخۆنەگرتوون، بە خۆشی و دڵخۆشی و ئاسوودەیی منداڵان دانراون.. هەندێ لە هۆنراوەکانی ئەم گۆرانییانە، لە شیوازێکی چەقەنگی و گاڵتەوگەپ دان.. تەنیا بە خۆشی و بە زەردەخەنە و بە پێکەنین دانراون.. هەندێکی تر لە هۆنراوەکانی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، ناوەڕۆکی هۆنراوکان، هیچ پەیوەندییەکیان بە خودی منداڵانەوە نییە.. دایکان بە مەبەستەوە ئەو گۆرانیانەیان داناون و وتوویانن، تەوانج و پلاریان لە کەسانێک گرتووبن، یا دەیگرن. دەشێ تەنیا بە بزە و پێکەنین وتوویانن، مەبەستیان هەست بریندارکردن نەبووە.
بەڵام دایکان بە زۆری لەم گۆرانییانەیاندا، ستایشی منداڵەکانیان دەکەن و بە شان و باڵیاندا هەڵدەدەن.. هیوای داهاتوویەکی بەرز و گەشیان بۆ دەخوازن.. هیوای ئەوەش دەخوازن، کە مرازیان بەتەدی و منداڵەکانیان گەورەبن.. بە خەیاڵی خۆیان، گەر بژین و بمێنن، ژن بۆکوڕەکانیان دەخوازن و کچەکانیشیان بە شوو دەدەن.. بووکی ناوازە و جوان بۆ کوڕەکانیان و زاوای باشیش بۆ کچەکانیان هەڵدەبژێرن.
دایکان بزانن یا نەزانن، ئەو گۆرانییە کوردییە تایبەتییانەی، کە لەگەڵ هەڵپەڕاندنی منداڵەکانیاندا دەیانڵێن.. گەرچی هۆنراوەکانیان، وەکو دڵپاکی منداڵان، سادە و ساکار و وشە ئاسانن، بەڵام واتای جوان و سوود و ئامانج و بەهای ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتییان لەخۆگرتوون.. دەروونناسانی منداڵان و پەروەردەکاران، چەختیان لەسەر سوودی پەروەردەیی و ڕۆشنبیری و زمانی و دەروونی و هۆشی و جەستەیی، ئەم گۆرانییە فۆلکلۆرییانە، بە دەنگی دایکان بۆ منداڵان کردووە.

گەرچی منداڵان، لە واتای وشەکانی گۆرانییەکان تێناگەن، بەڵام بە دووبارە کردنەوەیان، ئەو وشانە و دەنگ و ئاوازەکانی دایکانیان، لە هۆشیاندا جێگیردەبن و پێیان ئاشنادەبن.
فێری وشە و قسەش دەبن. جووڵە و چالاکیشیان زیاتر دەبن.. ئەم گۆرانییانە، پەیوەندی نێوان دایکان و منداڵان، خۆشتر و شیرینتر و بەهێزتر دەکەن.. منداڵان هەست بەوە دەکەن، کە دایکانیان خۆشیان دەوێن و لەبیریان نەکردوون و بایەخیان پێ دەدەن.

کچان هەر لە منداڵییەوە، کە گوێیان لەم گۆرانیانەی دایکانیان یا داپیرەکانیان دەبێت. لێیانەوە وەریان دەگرن و فێریان دەبن.. زۆر جار کە بووکەڵەکانیان هەڵدەپەڕێنن.. ئەم گۆرانییانەیان بۆ دەڵێن.. کە گەورەشبن و بوون بە دایکان، ئەوانیش ئەو گۆرانیانە بۆ منداڵەکانیان دەڵێن.. بەم شێوەیە گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی

منداڵان، لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی دواترمان دەگوازرێنەوە.
گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان سێ جۆرن. هەیان بە تایبەت بە هەڵپەڕاندنی کچان دەوترێن. هەیانە بە تایبەتی بە هەڵپەڕاندنی کوڕان دەوترێن. هەشیانە بۆ کچان و بۆ کوڕانیش دەوترێن. بە داخەوە کە تا ئەمڕۆش، نەک تەنیا لە ناو کۆمەڵگای کوردی دا، بەڵکو لەناو هەرە زۆری کۆمەڵگاکانی تری جیهانیشدا، ئەو ئەقڵیەتە کۆنەپەرستی و پیاوسالارییە کاڵ نەبۆتەوە و هەر ماوە، کە کوڕان لە کچان لە پێشترن و بە زیاتریان دەزانن. ئەمە ستەم و نایەکسانی و نادادپەروەری و ناڕەوایە.
بەهای راستی و چێژ و خۆشی و شیرینی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، لە دەنگ و ئاوازی سروشتی ناسک و پڕ لە سۆز و لە خۆشەویسی قووڵی دایکانی دڵسۆز و بەسۆزدا دەردەکەون. راستییەکی هاشا هەڵنەگرە، کە هیچ دەنگ و ئاوازێکی تر، بە رادەی دەنگی دایکان، کارتێکرنیان لەسەر هەست و هۆش و دەروونی منداڵاندا نییە. ئەو چێژ و خۆشییەشی لە وەرناگرن، وەک ئەوەی کە لە دەنگ و ئاوازی دایکانیان وریان دەگرن. هەر لە بنەڕەتیشەوە، ئەم گۆرانییانە لە کانیاوی پڕ لە خۆشەویستی و سۆز و دڵسۆزی و دلۆڤانی، ناخی دەروونی دایکانەوە هەڵقوڵاون.

ئەمانەی خوارەوە، چەند نموونەیەکن، لە دەیان لە گۆرانییەکانی دایکانی کوردمان بۆ هەڵپەڕاندنی جگەرگۆشەکانیان، بە چەند دایاڵێکتی زمانی شیرینی کوردیمان داناون:
دایکێکی کوردمان لە (کرماشان) کوڕەکەی هەڵدەپەڕێنێت و ئەم گۆرانییەی بۆ دەڵێت:

هەڵپەڕە، هەڵپەڕە وە خنجە
وەبار کەڵەی برینجە
هەڵپەڕە، هەڵپەڕە هەڕاتی
وە کورە چیتو دیر هاتی
هەڵپەڕە، هەڵپەڕە وە نازە
وە بار پونە و پیازە

دوو دایکی ترمان لە (دیواندەرە) و لە (سنە)، شاری سنەی پایتەختی هونەری رەسەنی کوردیمان لە کوردستان دا. لەگەڵ ئەم گۆرانییەدا، کچە کۆرپەکانیان هەڵدەپەڕێنن:
خش خش خشپیلانە
کچمان خەڵکی گەیلانە
وەی وەی وەی بەڕەزە

کچمان خەڵکی تەورێزە
لاو لاوە و ئێسک سووکە
کچمان خەڵکی کەرکووکە
بەه بەه بەه چ جوانە
کچمان خەڵکی تارانە
چ جوان و ورد و مردە
کچمان جوانە و کوردە

نموونەیەکی تر لە گۆرانییەکانی خۆشەکانی دایکانی کوردمان، کە لەگەڵ هەڵپەڕاندنی خوبچەگۆڵەکانیان دا، ئەم گۆرانییە فۆلکلۆرییەمان دەڵێنەوە:

ئۆخەی ئۆخەی ئۆخەیلێ
مەجنوونە دۆستی لەیلێ
رێحانەی رووی دەر ئاوێ
دنیام ب□ بێ تۆ ناوێ
رێحانەی دەستە چنێ
میوانی شۆڕە ژنێ
نینی نینی نینەڵە
هەنگوین و رۆن تێکەڵە
نینای نینای نیناوێ
دەینێم ل□ ناو کەژاوێ
بۆ کوڕی حاکمی رۆژئاوێ

دایکانی کوردمان لە (ناوچەی گەرمیان) لە باشووری کوردستان دا، لە لەگەڵ ئەم گۆرانییەدا منداڵەکانیان هەڵدەپەڕێنن:

کۆرپەکەم هەستا لە خەوێ
گۆشتی کەڵ□ بابی دەوێ
قەزات لە من و لەوانە
شەوان دەچنە کولانە
بە رۆژ دێنە دەرگانە
قەزات لە ماڵ و مەڕێ
مەڕەکە لە دەورت گەڕێ
قەزات لە ماڵی گۆرێ
کوڕەکەم هەرگیز نەتۆرێ
قەزات لە من لە خەنە
لە جووتێ گای بەر بنە
لە پیاوەکەی دوو ژنە
لەوەی جاشی دووژمنە

دایکانێکی تری کوردمان هەر لە (دیواندەرە) و لە (سنە)

لەرۆژهەڵاتی کوردستان، بەم گۆرانییە فۆلکلۆرییەمان، کوڕە منداڵە
خەپانەکانیان دەلاوێننەوە و هەڵیان دەپەڕێنن:

خەپە نان و خەپە دۆ
خەپە پڵاوي عەنبەربۆ
کش کش وە باڵای تۆ
تۆپێ سووری کەوای تۆ
نینی نینی نینی نیگەڵە
هەنگوین و رۆن تێکەڵە
کوڕەکەم فێری باخەڵە
قەزات لە گیانم ک□ف□ت□
شەو لە باخەڵا خ□ف□ت□
ئا و□ر□ ب□زانم
کوڕە ناوت نازانم
ئازیز قەزات لە گیانم

دایکێکی تر، بە شێوازێکی چەفەنگی و گاڵتەگەب، بۆ خۆشی و پێکەنین، بەم گۆرانییە کۆمیدییە، کوڕە منداڵەکەی هەڵدەپەڕێنێت.. ئەوەش لەناو کوردەواریدا باوە، گەر مندا□□ جوانبێت، دایکی جوانییەکەی دەباتەوە سەر براکانی، واتە (خاڵۆکانی منداڵەکەی) گەر ناشیرینیش بێت دەیباتەوە سەر شووبراکانی واتە (مامەکانی منداڵەکەی).. بەڵام لە راستیدا هیچ منداڵێک لە لای دایکان و باوکانیان ناشیرین نین. هەموو دایکان، هەموو منداڵەکانیان، لایان جوانن و بە دنیایان ناگۆڕنەوە:

لە کێ دەکا چاوەکەی
لە خاڵۆ لاولاوەکەی
لە کێ دەکا رەوشتی
لە خاڵۆی شیر لە پشتی
لە کێ دەکا دوو شانی
لە خاڵۆی لاو و جوانی
لە کێ دەکا لووتەکەی
لە مامە نابووتەکەی
لە کێ دەکا تەوێڵی
لە مامەی گێل و ێڵی
لە کێ دەکا برۆکەی
لە مامە جل دوورەکەی

دایکان هیواخوازن کە بژین و بمێنن، نیاز و مرازەکایان بێنەدی.. کوڕەکانیان گەورە ببن و ژنیان بۆ بخوازن.. دەبینین دایکان کوڕە کۆرپەکانیان هەڵدەپەڕێنن و بۆ سەرنج راکێشانی کۆرپەکانیان بە لای

خۆیاندا، بە ئاوازەوە ئەم گۆرانییە فۆلکلۆرییە کوردییە باوەیان بۆ دەڵێن.. ئەم گۆرانییەش، بەپێی دیالێکتە جیوازەکانی ناوچەکانی کوردستان، کەمێک جیاوازی هەیە. بەڵام بۆ لە هەموو دەقەکاندا دایکان بەڵێنی ئەوە بە کوڕەکانیان دەن و دەڵێن (حەوت ژنت بۆ دەخوازم) یا (حەوت ژنت بۆ دێنم)، گەرچی ئەمە بەڵێنێکی خەیاڵییە و دوورە لە راستییەوە.. دایکان خۆشیان ئەوە دەزانن کە (حەوت ژن) شتێکی مەحاڵه.. بە بۆچوونی من، لەبەر ئەوە دەڵێن (حەوت ژنت بۆ دێنم)، چونکە هەفتەیەک حەوت رۆژە، دەشێ وشەی (هەفتەش) هەر لە (حەوت) ەوە وەرگیرا بێت.. دایک بە خەیاڵی خۆی، وایان داناوە، کە کوڕەکەی هەر رۆژێک لە رۆژەکانی هەفتەدا، لەگەڵ ژنێک لەو حەوت ژنە بژیت، یا هەر ژنەی سەرقاڵی کارێک بێت.. بەڵێنێکە هەر بۆ خۆشی دەیڵێن.. منداڵ□انی کۆرپە، نە دەزانن ژن چییە و نە دەزانن (حەوت ژن) چییە.. ئەم بەڵێنانەی دایکانیش، تەنها لە گۆرانییە فۆلکلۆرییە هەڵپەڕاندنەکانی منداڵ□انی کورد دا هەیە، مەگەر بە دەگمەن لە گۆرانییە فۆلکلۆریییەکانی نەتەوەکانی تردا ه□ بێت.

ئەمانەی خوارەوە، سێ نموونەن، لە گۆرانییە فۆلکلۆرییە کوردییەکانمان، کە دایکانی کوردمان لەگەڵ هەڵپەڕاندنی کۆرپەکانیان دا، بە ئاوازێکی سادە و شیرینەوە دەیانڵێن:

دەردت کەفت□ □□ ل□ ه□ازم
هەفت ژن ئەڕات بخوازم
یەکێ ب□گ□ل□ر بەگی بوو
یەکێ هووم□ای پەری بوو
یەکێ دڕێ ل□ گ□ووشێ
یەکێ مانگا بدووشێ
یەک□ ن□ازار باوان
یەکێ کوورپە لە داوان
یەکێ چەرمی دەس ئەولس
یەکێ کوور پەتک رس

هۆنراوەی هەمان گۆرانی، بە کەمێک جیاوازەوە، لە دیالێکتی (کرمانجی باشوور) دا، بەم شێوەیەیە وتراوە:

خودا بدات نیازم
حەوت ژنت بۆ دەخوازم
یەکێ شۆخ و مان
یەکێ خەندەی لە لێوان
یەکێ بۆ ماچ و مووچێ
یەکێ ب□ ر□نگ□ی کووچێ
یەکێ بۆ سەر سەماوەر

یەکێ میوان بە رێکەر
یەکێ جوانتر لە گەوهەر
هەمان گۆرانی، بەڵام بە جیاوازییەکی زیاتر لەگەڵ دەقەکانی پێشتردا:
رۆڵە بژیم بمێنم
حەوت ژنانت بۆ دێنم
یەکیان کوردی تەماشا
یەکیان کچێکی پاشا
یەکیان نەرمی نێو نوێنێ
یەکیان نان بتەپێنێ
یەکێ ئاوت بۆ بێنێ
یەکێ چێشتت بۆ لێنێ
یەکێ مەشکە بژێنێ
هەر هەمان گۆرانی فۆلکلۆری، سێ دەقی کەمێک جیاوازی تریشم لا هەیە، چونکە هەندێ لە دایکان، دەستکاری دەقە فۆلکلۆرییەکانی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنیانی منداڵانیان کردوون.. وشەو دێڕیان لێ گۆڕیون یا لێیان لاداون، وشە و دێڕی تازەیان خستووتە جێیان.. بۆ ئەوەی ئەم باسەمان درێژتر نەکەین، تەنها ئەو سێ دەقەی سەرەوەمان نووسی.
دایکانی کوردمان لە (مەهاباد) ی□ش، بە دەم هەڵپەڕاندنی خونچەگوڵەکانیانەوە، مەرج بۆ خوازبێنی کردنی کچەکانیان دادەنێن و ئامادە نین بە هەر کەسێکیان بدەن، ناشیانەوێت کچەکانیان بدەن بە کەسانێک بیانبەن و لێیان دووربخەنەوە.
بە کەس کەسانی نادەم
بە ناکەسانی نادەم
لە کەس کەسانم کەسێ
لە ناو پارچان ئ□ت□س□
بە پیاوی پیری نادەم
بە پیواز و سیری نادەم
بە رێگای دووری نادەم
بە زێڕی سووری نادەم
نایدەم بە کوڕە خەیاتێ
دەیبا دوورە وڵاتێ
نایدەم بە خانی بەبا
ماڵی زۆرە و زووی دەبا
دەیدەم بە حەمە خوڵێ
بیکا بە دەسکە گوڵێ

بینێت□ب انی دڵێ

رەزا شوان

نەرویج: ۱۱/ مای/۲۰۲۰